

УДК 336.14(477)

Регіональний розвиток України в умовах реформування бюджетної системи

Гвазава Н.Г.

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри державного управління, публічного адміністрування та
регіональної економіки
Харківського національного економічного університету імені С. Кузнеця

Мета статті полягає у обґрунтуванні теоретичних засад та опрацювання практичних рекомендацій щодо вдосконалення формування місцевих бюджетів. Доведено, що місцеві органи влади на недостатньому рівні володіють фінансовими ресурсами для забезпечення необхідного розвитку територій. Виявлено, що прийняття Бюджетного кодексу України започаткувало проведення бюджетної реформи, проте на сучасному етапі залишається низка невирішених проблем у формуванні місцевих бюджетів. Доведено, що забезпечення сталого економічного розвитку територіальних громад в Україні вимагає проведення подальшої реформи міжбюджетних відносин.

Ключові слова: місцеві бюджети, регіон, розвиток, міжбюджетні відносини, реформа.

Гвазава Н.Г. РЕГИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ РЕФОРМИРОВАНИЯ БЮДЖЕТНОЙ СИСТЕМЫ

Цель статьи состоит в обосновании теоретических основ и отработка практических рекомендаций по совершенствованию формирования местных бюджетов. Доказано, что местные органы власти на недостаточном уровне владеют финансовыми ресурсами для обеспечения необходимого развития

территорий. Выявлено, что принятие Бюджетного кодекса Украины начало проведения бюджетной реформы, однако на современном этапе остается ряд нерешенных проблем в формировании местных бюджетов. Доказано, что обеспечение устойчивого экономического развития территориальных общин в Украине требует проведения дальнейшей реформы межбюджетных отношений

Ключевые слова: местные бюджеты, регион, развитие, межбюджетные отношения, реформа.

Gvazava N.G. REGIONAL DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF REFORMING THE BUDGET SYSTEM

The purpose of the paper is to substantiate the theoretical foundations and elaborate practical recommendations for improving the formation of local budgets. It is proved that local authorities have insufficient financial resources to ensure the necessary development of territories. It was revealed that the adoption of the Budget Code of Ukraine initiated a budget reform, but at the present stage a number of unresolved problems in the formation of local budgets remain. It is proved that ensuring the sustainable economic development of territorial communities in Ukraine requires further reform of inter-budgetary relations.

Keywords: local budgets, region, development, interbudgetary relations, reform.

Постановка проблеми. Становлення економіки України призвело до важливих змін у підходах і методах обґрунтування перспектив розвитку регіональних фінансів, а конкретно місцевих бюджетів. Місцеві бюджети займають одне з центральних місць в економічній системі кожної держави, їх роль і значення безпосередньо зумовлені типом економічної системи, обраними цілями та пріоритетами суспільного розвитку.

Питання удосконалення процесу формування доходів місцевих бюджетів та пошук резервів їх збільшення є надзвичайно актуальним в умовах розширення повноважень, якими наділяються місцеві органи влади. Протягом останніх років в Україні спостерігається негативна тенденція до зменшення частки

власних доходів у структурі доходів місцевих бюджетів, як результат, збільшення кількості дотаційних бюджетів. Недостатність власних стабільних доходів значно обмежує вплив місцевих органів влади на соціально-економічний розвиток регіонів. Тому розширення та оптимізація джерел наповнення місцевих бюджетів є надзвичайно актуальним завданням, вирішення якого сприятиме підвищенню рівня фінансової незалежності місцевих органів влади і якісному виконанню покладених на них завдань та функцій [5, с.115].

При обґрунтуванні перспектив подальшого сталого розвитку регіонів доцільно забезпечити гармонійне поєднання основних підходів і методів. У той же час багатоаспектний і багаторівневий характер місцевих бюджетів припускає необхідність розгляду нових аспектів у систематизації цих підходів і методів. Основою систематизації служить виділення сукупності підходів і методів з позицій можливості їх використання не тільки в наукових цілях, але і на практиці стратегічного управління видатками місцевих бюджетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми підвищення ефективності управління на місцевому рівні досліджують такі вітчизняні науковці, як В. Бабаєв, О. Батанов, О. Бойко-Бойчук, Л. Беззубко, Е. Горян, А. Гошко, В. Дзюндзюк, Д. Кольцов, В. Корженко, Ю. Куц, В. Мамонова, Г. Музиченко, Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, Ю. Шаров та ін.

Питанням управління економікою на місцевому рівні присвячено праці таких дослідників, як Дж. Брайсон, Х. А. Інніс, П. Кругман, К. Кларк, П. Де Ла Курт, Ф. Перру, Т. Сван, Ч. Ф. Сейбл, П. Самуельсон, А. Скотт, Р. Солоу, Дж. Стігліц, М. Сторпер, Дж. Б. Фішер, Дж. Цейтлін та ін.

Проблеми, безпосередньо пов'язані з місцевими бюджетами та міжбюджетними відносинами, знайшли своє відображення в працях таких науковців, як О. Амосов, В. Андрущенко, С. Буковинський, О. Василик, А. Дегтяр, О. Кириленко, В. Кравченко, В. Лебедев, І. Луніна, І. Озеров, О. Ольшанський, В. Опарін, К. Павлюк, М. Сірінов, Е. Селігманов, В. Твердохлебов, В. Федосов, С. Юрій та ін.

Однак, незважаючи на багатобічний розгляд проблем управління місцевими бюджетами, все ще недостатньо опрацьованими залишаються питання вдосконалення їх формування та виконання в сучасних економічних умовах.

Мета статті полягає у обґрунтуванні теоретичних засад та опрацювання практичних рекомендацій щодо вдосконалення формування та виконання місцевих бюджетів для забезпечення економічного розвитку регіонів.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких задач:

- визначити теоретичні засади управління розвитком територіальних громад в сучасних умовах;
- узагальнити основні підходи до місцевого економічного розвитку і моделі місцевої економічної політики;
- дослідити економічну природу місцевих бюджетів у контексті забезпечення економічного розвитку територіальних громад;
- розглянути сучасні тенденції у формуванні та використанні ресурсів місцевих бюджетів;
- визначити пріоритетні напрямки удосконалення формування та використання коштів місцевих бюджетів.

Виклад основного матеріалу. У 1991 році український народ здійснив визначальний поворот у свої історії, вибрав шлях створення незалежної демократичної держави з розвитком ринковою економікою.

Для цього необхідно було визначити пріоритетні напрямки розвитку внутрішньої та зовнішньої політики держави, створити умови для стабільного розвитку економіки, забезпечити захист прав та свобод громадян.

Формування системи законодавчої та виконавчої влади, а також визначення повноважень місцевих органів влади були закріплені на законодавчому рівні.

У зв'язку з цим, для виконання функцій, покладених на місцеві законодавчі та виконавчі органи, Конституцією України за ними закріплені матеріальні і фінансові права, які дозволяють самостійно складати, розглядати, затверджувати та виконувати свої бюджети, розпоряджатися майном, що знаходиться у їх веденні [1].

Ефективна бюджетна система, яка орієнтована на стимулювання постійного росту і забезпечення функціонування соціальної сфери – один з основних атрибутів будь-якої держави, який потребує постійної уваги органів влади [7, с. 28-29].

Досягнення стійкості бюджетної системи потребує підвищення ефективності витрачання коштів бюджету в рамках визначених державних пріоритетів. Підвищення результативності бюджетних видатків, перш за все, пов'язано з впровадженням прогресивних змін в сфері бюджетного процесу.

Реалізація законодавчо закріпленого права кожного адміністративно-територіального утворення на економічну самостійність неможлива без наявності у кожного органу влади власного бюджету і права його складання, затвердження і виконання без втручання ззовні. А це означає, що кожен орган влади повинен володіти своїми фінансовими джерелами, достатніми для організації управління економікою і соціальною сферою на своїй території. Одночасно з цим він повинен володіти відносною самостійністю в управлінні податками та іншими обов'язковими платежами, що надходять до відповідного бюджету.

Тому саме місцевим бюджетам, як основній фінансовій базі, належать особливе місце в бюджетній системі нашої держави. Важлива роль відводиться місцевим бюджетам і у соціально-економічному розвитку території, адже саме з місцевих бюджетів здійснюється фінансування мережі закладів освіти, культури, охорони здоров'я, фізкультури і спорту; також фінансуються різноманітні молодіжні програми, видатки по утриманню та розвитку населених пунктів. Саме з місцевих бюджетів здійснюються видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення населення [2].

Для ефективного функціонування установ, фінансування яких здійснюється з місцевих бюджетів, важливим є визначення вартості ресурсів, потрібних для їх діяльності. Разом із тим слід оцінювати можливі джерела покриття видатків цих бюджетних установ.

Сучасна практика планування фінансових ресурсів у бюджетних установах

базується на деталізованих нормативах, що призводить до жорсткої централізації й неефективності функціонування. Тому чинна практика фінансового планування потребує докорінних змін.

Перспективним напрямом удосконалення формування видаткової частини місцевих бюджетів є насамперед розширення власних видаткових повноважень місцевого самоврядування, що дасть змогу повніше враховувати різні споживи населення в цілому [3].

Бюджетна політика в Україні потребує радикального реформування, оскільки для забезпечення ефективного функціонування бюджетної системи необхідно розв'язати багато проблем, як на державному, так і регіональному рівнях [6, с. 205].

Отже, недостатня ефективність використання місцевих видатків полягає в тому, що принципове рішення про здійснення цих видатків приймається на рівні державної влади, а фактично витрачають кошти органи місцевого самоврядування. Звичайно, можливості самостійно формувати видатки на виконання делегованих повноважень у органів місцевого самоврядування є обмеженими, адже параметри таких видатків визначають значною мірою органи централізованої влади. Для ефективного використання коштів місцевими органами влади доцільно визначати чіткі, зрозумілі процедури аналізу бюджетних програм на етапі їх формування, оцінки їх відповідності загальнодержавним пріоритетам. Підвищення ефективності та обґрунтованості витрачання коштів місцевих бюджетів дозволить знайти джерела економії та спрямувати ці кошти на інші першочергові потреби регіону.

Вагомим недоліком у процесі формування місцевих бюджетів є відсутність середньострокового та довгострокового планування. Для запровадження прогнозування місцевих бюджетів на середньострокову перспективу необхідно конкретизувати цілі, завдання, види планування, перелік показників, визначити порядок взаємодії всіх учасників процесу середньострокового бюджетного планування. Також важливо забезпечити врахування показників, передбачених програмами соціально-економічного розвитку на середньострокову

перспективу, під час середньострокового бюджетного планування, урегулювати процедуру врахування показників розвитку місцевих бюджетів на перспективу під час підготовки проекту Державного бюджету України на відповідний рік, проведення моніторингу їх виконання з подальшим коригуванням зазначених показників. Також необхідно розробити програмну класифікацію видатків і кредитування місцевих бюджетів, скласти типовий перелік бюджетних програм та показників їх виконання органами місцевого самоврядування у частині делегованих повноважень, удосконалити процедуру казначейського обслуговування місцевих бюджетів.

Прогноз - це науково обґрунтоване судження про можливий стан об'єкта в майбутньому. Прогноз - це пошук реалістичного й економічно виправданого рішення, це зусилля, які докладаються з метою розрахувати майбутнє. Виходячи з того, що, прогнозування поєднує в собі два елементи - передбачення й пропонування, виділяють пошуковий і нормативний прогнози.

Прогнозування - це наукове, обґрунтоване системою встановлених причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей виявлення стану та вірогідних шляхів розвитку явищ і процесів. Прогнозування передбачає оцінку показників, які характеризують ці явища в майбутньому.

Економічне прогнозування - це процес розробки економічних прогнозів. Він ґрунтується на вивченні закономірностей розвитку різних економічних явищ і процесів, виявляє найбільш ймовірні та альтернативні шляхи їх розвитку й дає базу для вибору та обґрунтування економічної політики на перспективу.

Також необхідно удосконалити методику обчислення видатків місцевих бюджетів, які враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів, переглянути існуючі і ввести нові коригуючі коефіцієнти з метою врахування особливостей адміністративно-територіальних одиниць та методики обчислення обсягів субвенцій соціального характеру з державного бюджету місцевим бюджетам.

Для стабільного розвитку регіонів доцільно було б передбачити у державному бюджеті кошти для місцевих бюджетів на зменшення

диференціації забезпечити їх необхідними ресурсами для виконання делегованих повноважень.

Необхідно підвищити ефективність управління коштами місцевих бюджетів та посилити контроль і відповідальність за дотриманням бюджетного законодавства, яке може здійснюватися шляхом надання органам місцевого самоврядування методичної та консультаційної допомоги з питань реформування місцевих бюджетів.

Удосконалення процедури фінансового контролю за дотриманням бюджетного законодавства на всіх стадіях бюджетного процесу його учасниками відповідно до повноважень, визначених законодавством, забезпеченням економного та ефективного управління бюджетними коштами відповідно до встановлених напрямів їх використання.

Таким чином, перспективним напрямом удосконалення управління видатками місцевих бюджетів України є, насамперед, розширення власних повноважень в сфері витрачання коштів місцевого бюджету, що дасть змогу повніше враховувати різні потреби населення у різних регіонах.

Крім цього, це сприятиме широкому залученню громадськості до формування стратегії використання бюджетних коштів та розвитку економіки держави в цілому. Управління видатками місцевих бюджетів має важливе значення на сучасному етапі розвитку України для забезпечення виконання її основних функцій та завдань і досягнення нею статусу економічно розвиненої держави.

Стало зрозумілим, що для удосконалення управління коштами місцевих бюджетів, забезпечення громадського контролю за їх виконанням необхідно запровадити систему щорічної рейтингової оцінки результатів роботи органів місцевої влади з управління бюджетними коштами; удосконалити процедуру здійснення внутрішнього фінансового контролю в бюджетних установах; активізувати роботу органів місцевої влади, спрямованої на підвищення ефективності використання бюджетних коштів (оптимізація мережі бюджетних установ, застосування дієвих методів економії бюджетних коштів тощо).

Якісне управління видатками місцевих бюджетів на сьогоднішній день є пріоритетним завданням бюджетної політики держави. Однак комплексних методичних рекомендацій щодо організації планування, формування та витрачання коштів не існує. На державному рівні розробляються та впроваджуються заходи, але при їх розробці, найчастіше, не враховуються споживи самих органів місцевої влади, а це негативно впливає на систему управління видатками місцевих бюджетів.

Серед пріоритетних завдань вдосконалення системи управління видатками місцевих бюджетів можна назвати наступні:

- впровадження в бюджетний процес системи економічного й фінансового прогнозування, вироблення, реалізації й оцінки виконання середньо- і довгострокової бюджетної політики, забезпечення довгострокової збалансованості бюджету, установлення пріоритетів й оптимального співвідношення поточних й інвестиційних видатків;

- підвищення обґрунтованості й точності бюджетного планування, скорочення кількості переглядів параметрів бюджету, забезпечення своєчасності поточних розрахунків і погашення кредиторської заборгованості, що утворилася раніше ;

- поділ бюджетів поточних і капітальних видатків, застосування формалізованої методики відбору й оцінки ефективності інвестиційних проектів і критеріїв фінансування інвестиційних проектів за рахунок бюджетних коштів;

- забезпечення прозорості бюджетного процесу для органів законодавчої (представницької) влади органів місцевого самоврядування, населення, інвесторів і кредиторів;

- формування та використання критеріїв витрачання бюджетних коштів і оцінка ефективності їх витрачання, регулярне проведення фінансового обстеження і аудитів бюджетних видатків;

- впровадження системи моніторингу громадської думки стосовно якості надання суспільних послуг.

Надання місцевим органам певних функцій та повноважень тягне за собою

необхідність вирішення питання щодо виділення коштів для забезпечення їх виконання. Тобто між державою та її регіональними рівнями виникають специфічний фінансовий вид стосунків з приводу закріплення за рівнями держави відповідних видатків та доходів – міжбюджетні відносини.

Розвиток бюджетних відносин пов'язують з появою держави, але пройшло багато часів перш ніж бюджет став невід'ємним атрибутом держави, а необхідність його формування була усвідомлена людьми. Цьому передувала тривала еволюція товарно-грошових відносин, вироблення системи збирання і витрачання державних доходів, яка б задовольняла більшу частину суспільства, забезпечувала виконання державою таких важливих функцій, як захист від посягань інших держав, фінансування соціально-економічного розвитку країни.

Міжбюджетні відносини в Україні є однією з визначальних складових бюджетного процесу, важливим інструментом удосконалення фінансових відносин між центральними та місцевими органами влади, визначальним чинником економічної та політичної стабільності в Україні.

Значення міжбюджетних відносин зростає разом з перерозподілом функцій держави на користь регіональних та місцевих рівнів, яка відбувається у більшості країн з перехідною економікою і пов'язана з процесом децентралізації у різних її формах.

Характерною рисою процесу виконання видаткової частини бюджету є подальша трансформація бюджетних відносин, яка супроводжується передачею значного обсягу повноважень на місцевий рівень, не підкріплених фінансовим ресурсом.

Слід врахувати, що існують регіони-донори бюджетних коштів і регіони-реципієнти. Відомі варіанти перерозподілу бюджетних коштів базуються на вдосконаленні перерозподільних процесів в податковій системі, диференціації відрахувань від податків, встановлення відсотка виплат від суми акумульованих податків. Всі ці методи мають свої переваги і недоліки. Одна модель буде неприйнятною, оскільки надто великий вплив зовнішніх факторів – національно-історичних, політичних та економічних.

Соціально-економічні умови, які нині склалися в Україні, передбачають певну самодостатність регіонів. Водночас комплексний аналіз соціально-економічного розвитку регіонів за показниками виробленого національного доходу, забезпечення об'єктами соціальної інфраструктури, використання природно-економічного потенціалу, екологічної ситуації свідчать про суттєві міжрегіональні відмінності і наявність багатьох проблем у розвитку виробничих сил регіонів.

Бюджетна система будь-якої країни весь час перебуває у процесі розвитку, зумовленого дією різних факторів. Суттєвих змін вона зазнає внаслідок поділу країн на незалежні держави, об'єднання країн, посилення економічної та політичної інтеграції.

Тому бюджетна політика в Україні потребує подальшого реформування. Вимагає вдосконалення система бюджетного регулювання, зберігається недостатня власна дохідна база місцевих бюджетів, потребує поліпшення законодавче забезпечення розмежування функцій та завдань центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо здійснення бюджетних видатків.

Також важливим чинником удосконалення бюджетної системи України є вирівнювання розвитку адміністративних територій, забезпечення однакових умов доступу громадян до суспільних послуг незалежно від місцезнаходження. Завдання полягає у створенні такого механізму міжбюджетних відносин, що є основою ефективності бюджетів усіх рівнів у частині забезпечення добробуту населення, а також впровадження таких методів бюджетування, які орієнтовані на соціально значущий результат.

Надзвичайно важливо проведення ефективної бюджетної політики в країні, яка збалансовано враховувала інтереси як регіонів так і держави у цілому, забезпечувала постійний стабільно високий рівень соціально-економічного розвитку усіх адміністративно-територіальних одиниць та гарантувала при цьому фінансову безпеку країни на міжнародному рівні, є край важливим та необхідним. Це складний та тривалий процес, який потребує наявності:

- чіткої законодавчої бази, яка визначає правові основи її функціонування;
- ефективних фінансових методів та інструментів для її практичної реалізації;
- постійного її удосконалення та пристосовування до реалій та вимог сучасного розвитку мирової економіки.

Бюджет є важливим інструментом держави, через який вона формує власні економічний та соціальний потенціали. Завдяки своїй визначальній ролі бюджетний процес та бюджетна політика пов'язують державні інститути влади з усіма суб'єктами господарської діяльності. За сучасних умов бюджет дедалі більше набуває рис політичного інструменту - адже він одночасно є і підставою багатьох політичних дій, і їх наслідком.

З суто фінансового інструменту бюджет поступово перетворюється в потужний засіб впливу на громадську думку, на спрямованість соціальних перетворень та на загальний плин подій у державі.

В умовах суттєвого зменшення стимулюючого впливу зовнішніх чинників на економічну динаміку країни виникає нагальна потреба активного пошуку внутрішніх важелів забезпечення стійкого економічного розвитку та зростання добробуту громадян. В такій ситуації особливо зростає значення бюджетних інструментів, оскільки саме вони є потенційно найдієвішими та найефективнішими для вирішення основних завдань соціально-економічного розвитку в економіці зі слабкими та недостатньо сформованими ринковими інститутами [4, с. 21].

Бюджетна політика України в останні роки характеризувалася певними позитивними зрушеннями. В 2010 - 2011 рр. уряду вдалося стабілізувати ситуацію після кризових тенденцій 2009 р., зменшивши дисбаланси в основних ланках бюджетної системи, знизивши динаміку розростання державного боргу, оптимізувавши податкову політику та переглянувши структуру бюджетних видатків у напрямі збільшення частки видатків інвестиційного спрямування [8, с. 32].

З розвитком українського суспільства виникає та вкорінюється нове

розуміння сутності бюджетної політики - її основною функцією стає оптимальне задоволення інтересів громадян. Проте на фоні нинішньої посткризової ситуації ці вимоги задовольняти особливо складно - ресурси бюджетів усіх рівнів є вкрай недостатніми навіть для мінімального задоволення таких інтересів. Відповідно, потрібно знаходити нові механізми державного управління, які дозволять отримати максимальний результат від витрачання бюджетних коштів.

ВИСНОВКИ. На шляху європейської інтеграції актуальним для України є реформування фінансової сфери і гармонізація чинного законодавства відповідно до міжнародних стандартів, оскільки національна економіка характеризується низьким рівнем ефективності соціально-економічної політики, відсутністю дієвих механізмів управління бюджетними коштами, недосконалістю діючого законодавства з питань здійснення бюджетних видатків. Запровадження сучасних технологій у галузі державного управління дозволяє підвищити ефективність соціально-економічної політики держави шляхом оптимізації структури бюджетних видатків.

Зокрема, ще не знайшов належного наукового узагальнення процес реформування міжбюджетних відносин після набуття чинності Бюджетного кодексу України, подальшої розробки вимагає чинна практика організації міжбюджетних відносин в умовах державного унітаризму України. Наукового аналізу вимагають проблеми чіткого розмежування доходів і видатків відповідно до повноважень в бюджетній системі та раціоналізації розподілу фінансових ресурсів між бюджетами різних рівнів, напрями вдосконалення міжбюджетних відносин, впровадження і ефективне застосування середньострокового бюджетного планування та програмно-цільового методу при формуванні та виконанні місцевих бюджетів.

Місцеві бюджети є основним каналом доведення до населення кінцевих результатів суспільного виробництва, що спрямовуються на суспільне споживання. Через місцеві бюджети суспільні фонди споживання розподіляються в територіальному і соціальному розрізах. Разом з іншими

ланками бюджетної системи місцеві бюджети є одним з основних інструментів реалізації на практиці програми економічного і соціального розвитку як регіонів, так і країни в цілому.

Економічна сутність місцевих бюджетів проявляється в їх призначенні, а саме:

- формування грошових фондів для фінансового забезпечення діяльності місцевих органів влади;
- розподіл і використання цих фондів між галузями народного господарства;
- контроль за фінансово-господарською діяльністю підприємств та організацій, підвідомчих цим органам влади.

Роль місцевих бюджетів в бюджетній системі України визначається через основні форми впливу фінансів місцевих органів влади на економіку та соціальну сферу і розглядається як інструмент економічного регулювання, економічного зростання, забезпечення громадських послуг і фіскальних функцій. У контексті перспективних цілей національного розвитку місцеві бюджети повинні відіграти вирішальну роль в інноваційно-інвестиційному розвитку територій, у реалізації регіональної політики та вирішенні завдань вирівнювання економічного розвитку регіонів, розвитку місцевого господарства, здійснення житлового будівництва, благоустрою територій, проведення природоохоронних заходів тощо. Крім того, місцеві бюджети повинні стати сервісно-орієнтованими документами, які визначають кількість і якість послуг, тобто окреслюють рівень послуг, які місцеві органи влади надають населенню.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254/96. [Електронний ресурс].//Офіційний сайт Верховної Ради України; Законодавство України – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс].//Офіційний сайт Верховної Ради України; Законодавство України –

Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

3. Закон України «Про місцеве самоврядування» від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР зі змінами. [Електронний ресурс].//Офіційний сайт Верховної Ради України; Законодавство України – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

4. Ахламов А.Г. Бюджетна політика та бюджетне планування в умовах прогнозної невизначеності: регіональний рівень: Науково-методична розробка / А.Г. Ахламов, О.В. Голинська. – Київ: НАДУ, 2011. – 48 с.

5. Єпіфанов А. Бюджет і фінансова політика України: Навч. посіб. для студ. вуз.-2-е вид. - К.: Наук. думка, 1999. -301 с.

6. Кириленко О. П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика). – К.: НІОС, 2000. – 384 с.

7. Луніна І. Формування місцевих бюджетів у контексті завдань адміністративно-територіальної реформи/ І. Луніна // Економіка України.- 2006. – № 1. – С. 23-31.

8. Щербина І.Ф. Ефективне планування, в тому числі витрат на енергоносії – запорука досягнення стратегічних цілей: Навч. посібн. / І.Ф. Щербина, І.В. Самчинська, О.І. Чуркіна : ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи», USAID. – К., 2011. – 64 с.